فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی
Human Sciences Research Journal
دوره جدید، شماره ۲۷، بهار ۱۳۹۹، صص ۳۳۶-۳۲۳ **New Period, No 27, 2020, P 323-336**
شماره شاپا (۲٤۷٦-۷۰۱۸) **ISSN (2476-7018)**

علل افت تحصیلی از دیدگاه معلمان

عنایت همایون[۱]. آمنه کارگر[۲]. سوسن ادیب نیا[۳]. حمیده رخگیره[٤]
۱. کارشناس شیمی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروز آباد، ایران
۲. کارشناس مطالعات خانواده، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، ایران
۳. کارشناس زبان و ادبیات عرب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان، ایران
٤. کارشناس ارشد ریاضی، دانشگاه پیام نور شیراز، ایران

چکیده

همنوایی اجتماعی در هر جامعه‌ای در گرو تربیت رسمی و انتقال مواریث فرهنگی به نوباوگان است که امروزه در مدارس گوناگون و بر اساس اهداف خاص و خط‌مشی‌هایی تعیین شده است. از مهمترین آفت‌های نظام های آموزشی جهانی و من جمله در کشور ما افت تحصیلی است که همه ساله به صورت‌های گوناگون تعداد بسیاری از استعدادهای بالقوه انسانی و منابع اقتصادی جامعه را هدر داده و نابسامانی‌های فردی و اجتماعی را بر جای می گذارد. افت تحصیلی و مردودی را نمی توان فقط به عنوان یک مشکل فردی مورد توجه قرار داد. زیرا ابعاد و پیامدهای ناشی از آن خیلی فراتر و وسیعتر از مسائل شخصی و فردی است. بدون تردید هیچ نظام آموزشی نمی‌تواند صد در صد به اهداف آموزشی خود برسد ولی موفق بودن هر نظام آموزشی نزدیک تر شدن هر چه بیشتر به اهداف تعیین شده بستگی دارد. برای نزدیکتر شدن به اهداف نظام آموزشی حتما باید عوامل موثر بر افت تحصیلی را شناخت و اثرهای آن را کاهش داد. شناخت بهتر و بیشتر عوامل موثر در ایجاد افت تحصیلی می‌تواند به برنامه ریزان تعلیم و تربیت، کارشناسان آموزش‌وپرورش، معلمان و مشاوران آموزشگاه‌ها کمک نماید تا در برخورد با اینگونه دانش‌آموزان با آگاهی و شناخت بیشتری عکس‌العمل نشان دهند و ضمن مقابله با این معضل آموزشی و به کارگیری شیوه‌های صحیح در رفع آن میزان افت تحصیلی را تا سر حد امکان کاهش دهند و بدین ترتیب از خسارت‌های سنگین مالی و فرهنگی ناشی از آن جلوگیری کنند. (آمیغی، سید ناصر، ۱۳۷۹).

واژه‌های کلیدی: افت تحصیلی، دانش آموزان، معلمان

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

مقدمه:

از مهمترین آفت‌های نظام‌های آموزشی جهانی و من جمله در کشور ما افت تحصیلی است که همه ساله به صورت‌های گوناگون تعداد بسیاری از استعدادهای بالقوه انسانی و منابع اقتصادی جامعه را هدر داده و نابسامانی‌های فردی و اجتماعی را بر جای می‌گذارد. بنابراین دست‌اندرکاران عوارض ناشی از افت تحصیلی را در چند جنبه مورد بررسی قرار داده‌اند.

نظام آموزشی کارآمد نظامی است که کارایی صد در صد داشته باشد و کارایی یک نظام هنگامی صد در صد است که کلیه دانش‌آموزانی که در دوره زمانی واحدی برای ورود به آن ثبت‌نام کرده‌اند به اخذ گواهی‌نامه پایان دوره نایل گردند (پورظهیر، تقی، ۱۳۷۰). بدون تردید هیچ نظام آموزشی نمی‌تواند صد در صد به اهداف آموزشی خود برسد ولی موفق بودن هر نظام آموزشی نزدیکتر شدن هر چه بیشتر به اهداف تعیین شده بستگی دارد. برای نزدیکتر شدن به اهداف نظام آموزشی حتما باید عوامل موثر بر افت تحصیلی را شناخت و اثرهای آن را کاهش داد.

تعاریف مفهومی واژه‌ها:

معنای لغوی افت عبارت از کمبود، کمی، کم و کاست.

افت تحصیلی: به معنای کمبود و نقصان در فرایند تحصیل است. یا بعبارت تحت اللفظی آن بخش علل آمار تجدیدی و مردودی دانش آموزان است (بیابانگرد، اسماعیل، ۱۳۷۵).

تکرار پایه تحصیلی: عبارت است از تکرار یک کلاس برای دانش‌آموزی که در خلال یک سال تحصیلی در همان کلاس و پایه‌ای که در سال قبل به سر می‌برده به ادامه تحصیل ادامه می‌دهد، و همان کاری را انجام می‌دهد که در سال گذشته انجام داده است (پورظهیر، تقی، ۱۳۷۰).

ترک تحصیل زود رس: عبارت است از وضع دانش‌آموزی که پیش از پایان آخرین سال یک دوره آموزشی که در آن ثبت نام کرده است آن دوره را ترک کند (پورظهیر، تقی، ۱۳۷۰).

افت تحصیلی و تعاریف آن:

کاربرد اصطلاح افت تحصیلی یا اتلاف در آموزش‌وپرورش از زبان اقتصاد دانان گرفته شده و آموزش‌وپرورش را به صنعتی تشبیه می‌کند که بخشی از سرمایه و مواد اولیه را که باید به محصول نهایی تبدیل می شود و نتیجه مطلوب و مورد انتظار را به بار نیاورده است. البته کاربرد اصطلاح قصور و واماندگی در تحصیل مطلوب‌تر است. وقتی صحبت از افت تحصیلی می‌شود منظور تکرار پایه در یک دوره ترک تحصیل پیش از پایان دوره است. به عبارت دیگر افت تحصیلی شامل جنبه‌های مختلف شکست تحصیلی چون غیبت مطلق از مدرسه-ترک تحصیل قبل از موعد مقرر، تکرار پایه تحصیلی، نسبت

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

میان سنوات تحصیلی دانش‌آموز و سنوات مقرر آموزش و کیفیت نازل تحصیلات می‌شود (گورکی، معصومه ۱۳۸۱).

افت تحصیلی نوعا فردی را در برمی‌گیرد که مدرسه را ترک می‌کند و با کلاس خود فارغ التحصیل نمی شود. دیوسک می‌گوید که استفاده از این تعریف برای سنجش شکست تحصیلی است و چیزی را اندازه‌گیری می‌کند که بر گروهی از دانش‌آموزان در یک دوره از زمان اتفاق می‌افتد و مشخص می‌کند که چه تعداد از کسانی که کلاس معینی را شروع کرده بوده‌اند دچار افت شده‌اند. این نرخ نشان‌دهنده نسبت دانش‌آموزانی است که مدرسه را قبل از اتمام سال تحصیلی و بدون تمام کردن برنامه دبیرستان ترک می‌کنند، اعم از این که سال بعد برگردند یا خیر. مرکز آمار آموزش‌وپرورش آمریکا تعریفی را استفاده می‌کند که مبتنی بر مقایسه دانش‌آموزان در آغاز سال تحصیلی با کسانی است که از تحصیل محروم شده‌اند و از آن جا که دولت‌ها بر روی تعریف افت تحصیلی توافق ندارند، نرخ افت تحصیلی متفاوت می باشد. در قالب یک استعاره یک اتوبوس پر از دانش‌آموزان را در نظر می‌گیریم که مقصد آن فراغت از تحصیل است. آنچه می‌خواهیم بدانیم این است که چند نفر از کسانی که انتظار می‌رفته سوار شوند (ثبت نام کنند) واقعا سوار شده‌اند (ثبت نام کرده‌اند) و چند نفر چهار سال بعد (تعداد سال‌های دوره متوسطه) در ایستگاه فراغت از تحصیل پیاده شده‌اند و زمانی که پیاده شده‌اند کجا رفته‌اند (انصراف، انتقال، یا درجازدن) به علاوه چند نفر در طول راه سوار شده‌اند (انتقال از مدارس دیگر یا اعضایی که از گروه جدا شده بوده‌اند و برگشته‌اند).

آژانس فرهنگی تگزاس افت تحصیلی را این چنین تعریف می‌کند: «فردی که بدون عذر موجه یا انتقال مستند غایب است و تا آخر سال به مدرسه برنمی‌گردد، یا کسی که سال تحصیلی را تمام می‌کند، اما نمی‌تواند در سال تحصیلی آینده ثبت‌نام کند».

منظور از افت تحصیلی کاهش عملکرد تحصیلی و درسی دانش‌آموز از سطح رضایت‌بخش و سطح نامطلوب است (بیابانگرد، اسماعیل، ۱۳۷۵).

افت تحصیلی به عنوان شاخص اتلاف آموزشی از نظر مفهوم عام به هر گونه ضعف در سوادآموزی یا وجود بی‌سوادی گفته می شود اما از نظر مفهوم خاص عبارت از محقق نشدن انتظارات آموزشی و شکست در اهداف آموزشی است و نابسامانی در فرایند یاددهی، یادگیری را دربر می‌گیرد (گورکی، معصومه ۱۳۸۱).

افت تحصیلی، از دیرباز مورد نظر سیاستگذاران برنامه‌ریزان آموزشی، مسئولان آموزشی و خانواده‌ها بوده و همگی از خسارات ناشی از افت تحصیلی دانش‌آموز در جنبه‌های مادی و انسانی آن آگاهی داشته‌اند.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

به نظر می‌رسد افت تحصیلی به مفهوم عام از گذشته دور حتی دوران باستان و از صدر اسلام در ایران و جهان وجود داشته است. اما افت تحصیلی به معنای خاص آن یعنی ناکامی در تحقق انتظارات آموزشی و شکست در موفقیت‌های تحصیلی (آموزشی) در ۱۰۰ سال اخیر در ایران و در چند قرن اخیر در کشورهای دیگر جهان به وجود آمده است (گورکی، معصومه ۱۳۸۱).

افت تحصیلی دارای مفهومی وسیع و گسترده است و مواد گوناگونی را شامل می‌شود و به طور کلی هر موردی که نشان‌دهنده عدم موفقیت در راه رسیدن به اهداف و مقاصد مورد نظر در یک جامعه شایسته نوعی افت، شکست ضایعه یا اتلاف تحصیلی به حساب می آید. در رابطه با این معنی نمونه‌هایی را می‌توان اشکالی از افت محسوب نمود:

الف) زیر پوشش قرار نگرفتن کلیه افراد واجب التعلیم یک جامعه به علت فراهم نبودن آموزش‌وپرورش همگانی در آن جامعه، بدین ترتیب بخش منابع انسانی آن جامعه بدون اینکه توسعه و تکامل یابد تلف شده و از بین می‌رود.

ب) ترک تحصیل اختیاری ناشی از مردودی پیش از موعد مقرر عده‌ای از دانش‌آموزان: ممکن است عوامل خارجی یا داخل نظام آموزش‌وپرورش موجب این نوع افت تحصیلی شده و عده‌ای از واردشدگان به یک دوره تحصیلی قبل از اتمام دوره در رسیدن به اهداف مشخص شده آن دوره مدرسه را ترک نمایند.

ج) مردودی دانش‌آموزان که به علت عدم توفیق نظام آموزش در دستیابی به هدف‌ها و برنامه‌های خود می‌باشند و می‌توان این نوع افت را برای هر پایه، هر زمان نسبت به آن چه که نظام در نظر داشته به آن برسد تشخیص داد.

د) عدم شایستگی و کارایی افراد تحصیل کرده که در این نوع افت به علت اینکه افراد وارد شده به نظام آموزش دوران تحصیل خود را با موفقیت گذرانده‌اند ولی هنگام ورود به جامعه و بازار کار شایستگی و کارایی لازم را در خود مشاهده نمی‌کنند.

ه) کیفیت پایین تحصیلات دانش‌آموزان در مقایسه با آنچه که باید باشد این مورد از مهمترین وجوه افت تحصیلی و مشکل‌ترین آنها به لحاظ اندازه‌گیری و سنجش است این نوع افت تحصیلی که افت کیفی نامیده می‌شود نباید تحت‌الشعاع مبارزه با افت کمی قرار گرفته و پایین آمدن افت کمی موجب بالا رفتن افت کیفی گردد. (فصلنامه تعلیم و تربیت ۱۳۶۷)

علل افت تحصیلی از دیدگاه معلمان:

در مورد علل افت تحصیلی اغلب محققان و صاحبنظران از دو طبقه علتها یعنی داخلی و خارجی سخن گفته‌اند البته باید این نکته را در نظر داشت که این عوامل از هم جدا نبوده و بر هم تاثیر داشته و نمی‌تواند

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

آنها را به طور مجزا مورد بررسی قرار داد ولی برای بهتر شناخته شدن این عوامل و جستجوی راه‌حل مناسب برای هر یک از آنها به بررسی این عوامل به طور مجزا می‌پردازیم.

الف) عوامل داخلی:

در مورد عوامل داخلی که عمدتا مربوط به خود نظام آموزش‌وپرورش می‌باشد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

۱) نامتناسب بودن روش‌ها و امکانات آموزشی با محتوای کتب درسی:

روشهای تدریس و یادگیری متداول در آموزش‌وپرورش به جای استفاده از تمام استعدادها و هدایت این تواناییهای بالقوه دانش‌آموزان برای تحقیق و تفحص، جستجو کردن، مشاهده کردن، تجربه و آزمایش کردن، تجزیه‌وتحلیل امور به روش‌های سنتی و استفاده از نطق و بیان تاکید می‌کند. تاکید بیش از حدی که بر روش‌های یادگیری غیرفعال می‌شود ذوق و خلاقیت و ابتکار دانش‌آموزان را نادیده می‌گیرد، انگیزه‌ها و علایق آنان را به فردی منفعل و بی‌علاقه تبدیل می‌کند که نتیجه آن به صورت بی‌حاصل بودن نظام آموزش‌وپرورش با کارآیی نامناسب این نظام به صورت افت تحصیلی بروز می‌کند (پولادی، محمد علی، ۱۳۷۵). در کشورما محتوای کتب درسی توسط دفاتر تحقیق و تالیف کتب درسی به وسیله اساتید متخصص تدوین می‌شود. سطح ارتباط مولفین کتاب با عوامل دیگر با محتوای کتب معلم و شاگرد ضعیف بوده و نسبت به نیاز دانش‌آموز و تقاضای معلم بی‌اطلاع هستند یا حداقل شناخت از نزدیک وجود ندارد. لذا متخصصان به پشتوانه رشته تحصیلی خود به تعیین محتوای درسی پرداخته‌اند. موضوع های درسی مدون بعنوان منبع اصلی اطلاعاتی در برنامه آموزشی ایجاب می‌کند که یک سازماندهی منطقی و از پیش تعیین شده داشته باشیم. حتی گام های تدریس باید از پیش تعیین شده باشد تا مجموعه آموزشی بتواند به نحوی موثر و کارآمد به انتقال دانش بپردازد با توجه به عدم کتب و نامناسب بودن با درک و فهم دانش‌آموز و حتی زمان و مکان آموزشی با چالش‌های جدی روبرو هستیم با این شیوه جریان یادگیری به یک جریان مکانیکی مبدل شده است. نقاط ضعف این شیوه طرح محتوای کتب درسی عبارتند از:

ـ معلومات تکه تکه شده و مجزا از یکدیگر در قالب دروس مجزا ارائه می‌شود لذا سریع فراموش می شود و از کاربرد علوم اموخته شده کاسته خواهد شد.

ـ برنامه درسی با موضوع محور ارتباطی با دنیای واقعی دانش‌آموزان ندارد و مسائل و مشکلات و امور زندگی دانش‌آموز به طور پیوسته در برنامه درسی او گنجانده نشده است.

ـ به توانمندی‌ها و علایق، نیازها و تجربه در گذشته دانش‌آموزان توجه کافی مبذول نمی‌شود لذا انگیزه‌های لازم برای یادگیری از آنها را سلب می‌کند.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

ـ محتوای کتب باید با زندگی طبیعی بیگانه نباشد.

درک دانش‌آموز از محتوا نباید تحت‌الشعاع کمیت آموزش قرار بگیرد.

مهارت‌های شناختی مورد توجه قرار گیرد.

با توجه به گسترش دانش بشری و پیدایش قلمرو جدید در علم و کثرت موضوع‌های درسی هماهنگی با طول زمان کلاس، تعداد شاگردان و فضای آموزش ندارد (پولادی، محمد علی، ۱۳۷۵).

۲) نامتناسب بودن معلمان از نظر صلاحیت و شایستگی با نیازهای برنامه:

کمبود معلم مخصوصا در کشورهای درحال توسعه یکی از دلایل شلوغی کلاس‌ها و عدم توجه مناسب به اموزش و شکوفایی استعدادهای دانش‌آموزان می‌باشد که این کمبود معلم باعث مردودی یا ترک تحصیل آنان می‌گردد و یکی از عوامل افت تحصیلی است. این کمبود معلمان وقتی با عدم‌کفایت و نامناسب بودن تربیت معلمان موجود در نظر گرفته می‌شود نقش این عوامل و افت تحصیلی بارزتر می‌گردد. در بسیاری از این قبیل کشورها میزان تحصیلات معلمان برای سطوحی که به تدریس و پرورش در آنها به کار می‌پردازد کافی نیست. دوره تربیت معلم بسیار کوتاه است و نامناسب و یا اصلا وجود ندارد و در صورت موجود بودن این دوره تربیت معلم میان روش‌ها و نظریات ارائه شده در برنامه‌های تربیت معلم و روش و امکانات کاربردی این نظریات در مدارس جدایی و ناهمسانی موجود است بطوری که این امر به بی‌اعتمادی معلمان نسبت به آموخته‌های دوره تربیت معلم خواهد انجامید.

۳) نامتناسب بودن روش‌های ارزش یابی و سنجش یادگیری و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان:

بسیاری از صاحبنظران بر این باورند که نمره امتحانی خواه از آزمون‌های معلم ساخته حاصل شده اند و یا از آزمون‌های میزان شده دارای ارزش نسبی هستند. در بدترین وضع این نمره‌ها بیان‌کننده ناهمگونی‌هایی هستند که در هدف ها، محتواها و روشهای تعلیم و تربیت موجودند. ودر بدترین وضع نیز این نمره‌ها عملکرد یک دانش‌آموز نسبت به عملکرد دانش‌آموزان دیگر در همان سن و مرحله آموزشی هستند ارائه می کنند و در حدود شناخته شده‌ای از خطا نمره پایه بعدی را پیشگیری می نمایند و در هیچ موردی به تداوم یادگیری توجه نمی‌شود یعنی به این مطلب که امر یادگیری را نمی‌تواتند به صورت بسته‌ای مجزا و متناسب تقسیم می‌نمود و آنها را مورد ارزش یابی قرار داد توجه نمی‌گردد.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

٤) عوامل مدیریتی دخیل در افت تحصیلی:

علی بهروش نیروی انسانی موجود در ساختار سازمان‌های آموزشی را در سه بخش عمده، مدیریتی، آموزشی‌وپرورشی و خدماتی تقسیم کرده و هر یک از این نیروها را به نوعی در افت تحصیلی دخیل می‌داند. ولی شیوه مدیریت‌ها و مربیان آموزشی را بیشتر در این امر دخیل دانسته و به توضیح نقش آنها می‌پردازد.

او در بیان نقش مدیران آموزشی در ابتدا بیان می‌دارد: «مدیریت آموزشی نقش بسیار مهمی در مؤفقیت سازمان‌های آموزشی دارد، و در اهمیت آن همین بس، که به علت نقش تعیین‌کننده آن در رسیدن به هدف‌های سازمانی به صورت مستقل مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و به عنوان یکی از عوامل اصلی مؤفقیت سازمان در رسیدن به هدف‌های آموزش و پرورش عمل می‌کند. امروزه در پی گسترش روزافزون نظام آموزشی، ضرورت بهسازی کیفیت نظام آموزشی، مساله رهبری و مدیریت در آموزش‌وپرورش را بیش از پیش اهمیت بخشیده است بنابراین لازم می‌آید رفتارهای رهبری و مدیریتبا تحولات آموزش‌وپرورش در عصر حاضر همخوانی داشته باشد تا این که کیفیت مدیریت و کارایی مدیران واحدهای آموزشی نقش اساسی خود را در هدف یابی سازمان‌های آموزشی و کاهش راندمان منفی آموزشی ابقاء کنند.»

علی بهروش پس از بیان مقدمه فوق عوامل مدیریتی دخیل در افت تحصیلی را در چهار گروه تقسیم بندی نموده و به توضیح آنها می پردازد که این عوامل عبارتند از:

ـ عدم آشنایی کافی مدیران آموزشی با مبانی و اصول مدیریت (غیرمتخصص بودن مدیران)

ـ عدم رعایت ضوابط در انتخاب مدیران واحدهای آموزشی

ـ نا آشنایی مدیران با تکنیکهای نوین مدیریت و رهبری در وضع جدید مدرسه

ـ کم تجربه بودن مدیران واحدهای آموزشی به خاطر کم سنی و جوانی (بهروش، علی، روزنامه اطلاعات، ۱۳۷۸).

ب) عوامل خارجی

۱) عوامل مربوط به دانش‌آموز:

بسیاری از مسائل مربوط به یادگیری و نابهنجاری‌های دانش‌آموزان از علت‌های پنهانی که در تفاوت‌های فردی نهفته است ناشی می‌شود. شناخت تفاوتها موجب بهبود کیفیت آموزش‌وپرورش و کاهش افت تحصیلی می‌شود. مساله تفاوت‌های فردی به ویژگی‌های شناختی، روان‌شناختی و شخصیتی از قبیل هوش، انگیزش، اعتمادبه‌نفس، توجه، نارسائی‌های جسمی و غیره مربوط می‌شود. برای پی بردن به علل این تفاوت‌ها لازم است که به علل وراثتی و محیطی و تأثیر متقابل این دو عامل بر هم اشاره شود. افراد از یک طرف با خصوصیات وراثتی معین به دنیا می‌آیند و از طرف دیگر در شرایط و محیط‌های گوناگون پرورش

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

می‌یابند. بنابراین تفاوتهای افراد نتیجه کنش متقابل بین محیط و وراثت است مهمترین عوامل فردی که در مردودی و افت تحصیلی نقش دارند عبارتند از:

هوش

بدون شک یکی از عومل مهم افت تحصیلی کمبود هوش و توانایی ذهنی است. هوش هر فرد را می‌توان به دو نوع هوش‌عمومی و اختصاصی تقسیم کرد. هوش‌عمومی نوعی توانایی است که در اغلب فعالیت‌های انسان خود را نشان می‌دهد. هوش اختصاصی استعداد و توانایی خاصی است که فرد در یک یا چند زمینه خاص دارد. اگر به نمرات دروس مختلف یک دانش‌آموز بنگریم می بینیم که نوعی رابطه بین آنها وجود دارد که حاکی از هوش عمومی است یعنی این طور نیست که آن دانش‌آموز در یک درس بسیار قوی و در درس دیگر بسیار ضعیف باشد. از طرف دیگر ممکن است کمی تفاوت دیده شود مثلاً در درس علوم بهتر از تاریخ باشد که این نشان‌دهنده هوش اختصاصی است. افراد از نظر میزان برخورداری از هوش عمومی با یکدیگر تفاوت‌های بسیاری دارند که باید به آنها توجه شود (سلطانی شهناز ۱۳۸۶).

کودکان و نوجوانان از نظر ظرفیت هوش با هم متفاوت هستند زیرا بهره هوشی افراد نتیجه تعامل بین وراثت و محیط است. بنابراین کودکان با ظرفیت متفاوت به دنیا آمده و در شرایط محیطی مختلف بهره هوشی خود را می‌یابند. بدیهی است درصد قابل توجهی از دانش‌آموزان که از نظر هوشی پائین تر از میانگین هستند، در گروه دانش‌آموزان مرزی قرار دارند و احتمال اینکه این دانش‌آموزان شکست تحصیلی را بیشتر تجربه کنند زیاد است. این دانش‌آموزان اغلب در مدارس عادی حضور دارند و نیازمند توجه خاص معلمان و مشاوران مجرب هستند. برخی از تحقیقات نشان داده‌اند که انگیزه تلاش در این گونه دانش‌آموزان به دلیل عدم درک فهم مطالب درسی، اندک است (سلطانی شهناز ۱۳۸۶).

انگیزش

انگیزش چیزی است که ما را از ملالت به سوی علاقه حرکت می‌دهد. انگیزش عبارت از آن چیزی است که به ما انرژی می‌دهد و فعالیت‌های ما را هدایت می‌کند گاهی انگیزش را به موتور و فرمان یک اتومبیل تشبیه می‌کنند. انگیزه در واقع موتور حرکت هر فردی است. یکی از دلایل افت تحصیلی نداشتن انگیزه پیشرفت می‌باشد. آنهایی که دارای انگیزه پیشرفت بالا هستند به تکالیفی روی می‌آورند که درجه دشواری آن در حد متوسط باشد و از تکالیف خیلی آسان یا خیلی متوسط دوری می‌کنند. چون تکالیف آسان برای آنها مبارزه‌ای به حساب نمی‌آید و ایجاد نگیزه نمی‌کند و انجام دادن تکالیف آسان فضیلتی به شخص نمی‌بخشد به این دلیل است که تکالیف دشوار برای آنهایی که خواستار پیشرفت هستند انگیزه آفرین نیست آنهایی که نیاز به پیشرفت پایین دارند به تکالیف نیمه دشوار روی می‌آورند و آنهایی که ترس شدید

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

از شکست دارند به سوی تکالیف آسان می‌روند که احتمال موفقیت در انها بسیار است و احتمال شکست بسیار کم و یا اینکه به سوی تکالیف خیلی دشوار می روند که بهانه‌ای برای آنها باشد. روانشناسان در پژوهش‌ها دریافته‌اند که نقش انگیزش در مسائل یادگیری و پیشرفت‌های تحصیلی خیلی مؤثرتر از درجه هوش شاگردان است (سلطانی شهناز ۱۳۸۶).

توجه

برای یادگیری و به خاطر سپردن هر مطلبی اولین شرط توجه به آن است بدیهی است اگر دانش‌آموز از هوش بالایی برخوردار باشد ولی به مطلب توجه نکند، نمی‌تواند آن را فرا گیرد، بنابراین باید خاطر نشان کرد علت افت‌وشکست تحصیلی بعضی از دانش‌آموزان ناشی از دامنه توجه پایین است و نیز عدم تمرکز حواس هنگام مطالعه و انجام تکالیف درسی نیز یکی از علل شکست و افت تحصیلی می‌باشد.

آشفتگی‌های عاطفی و هیجانی

مشکلات عاطفی و هیجانی دانش‌آموزان در مقاطع مختلف رشد می‌تواند باعث افت تحصیلی آنان شود که مهمترین آنها را به اختصار توضیح می‌دهیم.

اضطراب و نگرانی

یکی از عوامل عاطفی که در یادگیری فرد تأثیر سوء دارد اضطراب است. اضطراب در یادگیری اختلال ایجاد می‌کند. این عامل در حالت شدید می‌تواند افت تحصیلی را باعث گردد چرا که فرد نمی‌تواند تمام قوای فکری و روانی خود را در هنگام یادگیری مطالب به کار گیرد. علت اضطراب و نگرانی می‌تواند ناشی از ترس از امتحان، نمره، معلم یا اختلالات عاطفی - رفتاری خانواده و غیره باشد. وجود اندکی اضطراب در انسان به عنوان یک حالت عاطفی و هیجانی نه تنها طبیعی است بلکه فقدان کامل آن می‌تواند مشکلاتی را پدید آورد. اما همین اضطراب که چاشنی زندگی است و انسان را به کار و کوشش و تکاپو وامی‌دارد اگر از حد اعتدال خود تجاوز کند بسیار زیان بخش خواهد شد وجود اندکی اضطراب در دانش‌آموزان برای مدرسه و تکالیف آن ضروری است و موجب احساس مسئولیت، برنامه‌ریزی و مطالعه بیشتر آنها می‌شود حتی در مواردی که برخی از دانش‌آموزان نسبت به درس، امتحان و مدرسه هیچگونه مسئولیتی احساس نمی‌کنند گاه لازم است که معلمان یا اولیاء با تشریح عواقب قصور، کوتاهی و تنبلی دانش‌آموزان مقداری اضطراب در آنها ایجاد کنند. اما از طرف دیگر مطالعات متعددی نشان داده است که اگر اضطراب شدید باشد کاهش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را به همراه خواهد داشت. به بیان دیگر

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

یکی از دلایل اساسی افت تحصیلی، تجدیدی و مردودی دانش‌آموزان، اضطراب امتحان است که برخی مطالعات سهمی در حدود ۱۵ تا ۳۰ درصد را نشان داده‌اند.

جنسیت

از دیگر متغیرهای فردی که می‌تواند تفاوت‌هایی را در پیشرفت یا افت تحصیلی دانش‌آموزان ایجاد کند جنسیت می‌باشد. برخی از محققان معتقدند که دختران در علوم انسانی و پسران در علوم ریاضی و فنی توانایی بهتری دارند همین‌طور میزان مردودی در پسران به مراتب بیشتر از دختران می‌باشد. مسئله دیگر نحوه تفکر دانش‌آموزان است. به طوریکه دانش‌آموزانی که در امر تحصیل با شکست مواجه می‌شوند این امر را به فقدان توانایی خود نسبت می‌دهند و خود را ناتوان می‌پندارند. در آنها احساس عدم شایستگی ایجاد می‌شود و به تبع کاهش عملکرد را به دنبال دارد که خود باعث دور باطل و شکست‌های پی در پی می‌شود.

نارسائی‌های جسمانی

نارسائی‌های جسمی و بیماری‌ها ممکن است سبب پیدایش ناراحتی‌های جسمی خاص در دانش‌آموزان شده به طوری‌که در برنامه‌های تحصیلی کودک مزاحمت ایجاد کرده و در نهایت به افت تحصیلی منجر شود. نارسائی‌های جسمانی خود به انواع مختلف تقسیم می‌شود که در اینجا به اختصار به چهار نوع از آنها اشاره می‌شود.

الف) ضعف بنیه:

دانش آموزانی که ضعف بنیه دارند و از سلامت کامل برخوردار نیستند نمی‌توانند زیاد فعالیت و کوشش کنند و به خاطر آمادگی برای انواع بیماری از پیشرفت تحصیلی باز می‌مانند.

ب) ضعف بینایی و شنوایی:

آنهایی که دچار ضعف در بینایی و شنوایی هستند درس را خوب درک نمی‌کنند و خودبخود افت تحصیلی دامن‌گیر آنها خواهد شد. مطابق تحقیقات انجام شده ملی و بین‌المللی حدود دو درصد از کودکان و دانش‌آموزان بدون اینکه از عینک و سمعک استفاده کنند و بی‌آنکه شناسایی شده باشند دچار نارسایی بینایی و شنوایی هستند. در واقع یکی از مهمترین عوامل افت تحصیلی همانا ضعف بینایی و شنوایی است.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

ج) ناراحتی‌های جسمی – حرکتی:

ناراحتی‌های مربوط به مراکز عصبی و ناهماهنگی‌های حسی و حرکتی مانند صرع، فلج مغزی نیز می‌تواند باعث افت تحصیلی شود.

د) مشکلات ارتباطی:

دانش‌آموزانی که با دیگر دانش‌آموزان و معلمان ارتباط برقرار می‌کنند مشکلات خود را با آنها حل می‌کنند ولی ان دسته از دانش‌آموزانی که از این نظر مشکل دارند و نمی‌توانند با دیگران روابط حسنه برقرار کنند و منزوی و گوشه‌گیر هستند ناچارند که مشکل خود را به خود بازگو کنند که به دور تسلسل خواهند رسید و مشکل آنها باعث افت تحصیلی در آنها خواهد شد.

۱) مشکلات رفتاری:

در بعضی از مواقع مشکلات رفتاری، باعث افت تحصیلی می‌شوند. برخی از محققان معتقدند که اختلالات رفتاری، رفتارهای افراطی، مزمن و انحرافی هستند که گستره آن شامل اعمال تهاجمی یا برانگیختگی ناگهانی تا اعمال افسرده‌گونه و گوشه‌گیرانه می‌باشد.

دانش‌آموزانی که دارای مشکلات رفتاری هستند توانایی ایجاد تمرکز و انگیزه لازم برای یادگیری ندارند و کمتر قادر به شرکت در کلاس‌های عادی هستند زیرا به طور متوالی شکست را تجربه می‌کنند (سلطانی شهناز ۱۳۸۶).

۲) فقر محرومیت اقتصادی:

عدم اشتغال سرپرست خانواده و ناتوانی او در برآوردن کامل نیازهای افراد خانواده در افت تحصیلی فرزندان تاثیر فراوانی دارد چرا که عدم توجه به ارضای نیازهای اولیه فرزندان موجبات بی توجهی به نیازهای روحی و عاطفی آنها می‌شود و فرزندان برای تامین نیازهای خود مجبور به ترک تحصیل و ورود به بازار کار و اشتغال می‌گردند.

تحقیقات نشان می‌دهد که بحران‌های اقتصادی، کاهش درآمد و فقر و بیکاری خانواده نه تنها در افت تحصیلی دانش‌آموزان تاثیر می‌گذارد بلکه انگیزه‌ای برای سوق دادن افراد به سوی جرایم و تخلف مقررات اجتماعی می‌شود همچنین فراهم نکردن تسهیلات آموزشی از جمله مدارس خوب، وسایل تحریر مناسب، البسه و تغذیه کافی و مناسب از سوی والدین باعث سرخوردگی و عدم گرایش کودکان و نوجوانان به مدرسه و درس خواندن می‌شود.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

حضور پدر در خانه از جمله عواملی است که بر روی رفتن یا نرفتن دانش‌آموزان به مدرسه تاثیر می‌گذارد. مطالعه تقریبا نیمی از کودکان که از درس خواندن محروم شده‌اند نشان می‌دهد که والدین این کودکان یا از هم جدا شده‌اند یا فوت کرده‌اند یا احیانا دارای پدر معتاد بوده‌اند چرا که الکل و دیگر مواد مخدر نیز بر زندگی نوجوانانی که والدین انها به مصرف مخدر وابسته باشند تاثیر فراوانی بر جای می‌گذارد این قبیل نوجوانان نه تنها بعدها در معرض خطرات ناشی از مصرف مواد مخدر هستند بلکه از مشکلات روانی اجتماعی نیز رنج می‌برند (شاهورانی، احمد، و جمعی از پژوهشگران، ۱۳۸۴).

نتیجه‌گیری:

پایان سال تحصیلی برای دانش‌آموزی که مردود شده است لحظه‌ای بحرانی است. زیرا شکست، تصوری را که دانش‌آموز از خود دارد دگرگون می‌سازد و نیز عقیده دیگران را نسبت به او عوض می‌کند. این تغییرات در شخصیت در حال تکوین آثار نامطلوب به جای می‌گذارد. بسیارند دانش‌آموزان شکست خورده که از خانه می‌گریزند یا به مواد مخدر پناه می‌برند و یا حتی اقدام به خودکشی می‌کنند. در ضمن تجربیات موفق مدرسه باعث نگرش مثبت به خود می‌شود. اما تجربیات ناموفق مدرسه به مفهوم منفی می‌انجامد که در نتیجه آن فرد ممکن است دچار دیدی منفی نسبت به خود شود. اگر محیط مدرسه برای دانش‌آموزان شواهدی که حاکی از شایستگی و لیاقت وی در کار مدرسه باشد طی چندین سال خصوصاً سال‌های نخست تحصیلی فراهم بیاورد و این تجارب موفقیت آمیز در چهار پنج سال بعد نیز تکرار شوند. مطمئناً برای مدت نامحدودی در فرد نوعی مصونیت در برابر بیماری‌های روانی ایجاد می‌شود. چنین فردی قادر خواهد بود تا بدون تحمل رنج و عذاب بر بحران‌ها و فشارهای شدید زندگی غلبه کند. اگر یک کودک صرف‌نظر از سابقه زندگی‌اش بتواند در مدرسه موفق شود برای موفقیت در زندگی نیز شانس فوق‌العاده‌ای دارد و در صورتی که در یکی از مراحل آموزش خود (مدارس ابتدائی، دبیرستان یا دانشگاه) با شکست مواجه شود شانس او برای موفقیت در زندگی به مقدار زیادی کاهش پیدا می‌کند (سلطانی، شهناز، روزنامه ایران ۸۶، ۱۱۷).

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

فهرست منابع و مآخذ

ـ اسحاقی، سیدعلی، بررسی علل و عوامل موثر بر افت تحصیلی در مدرسه راهنمایی ۱۷ شهریور کلور از توابع شهرستان خلخال در سال تحصیلی ۷۲-۷۱ شورای تحقیقات، ۱۳۷۲

ـ امین‌فر، مرتضی، «افت تحصیلی یا اتلاف در آموزش‌وپرورش»، فصلنامه تعلیم‌وتربیت، شماره ۷ و ۸ پاییز و زمستان ۱۳۶۵

ـ بهروش علی، «بررسی پدیده افت تحصیلی از دیدگاه جامعه‌شناسی» روزنامه اطلاعات شماره ۲۰۷۳۳، ۱۶ فروردین ۱۳۷۵

ـ بهروش علی، «عوامل کاهش افت تحصیلی» روزنامه اطلاعات شماره ۲۰۷۳۹، ۲۳ فروردین ۱۳۷۵

ـ بهروش علی، «عوامل کاهش افت تحصیلی» روزنامه اطلاعات شماره ۲۰۷۴۵، ۳۰ فروردین ۱۳۷۵

ـ بیابانگرد، اسماعیل، «عوامل موثر بر افت تحصیلی دانش‌آموزان» مجله تربیت، شماره هشتم اردیبهشت ۱۳۷۵

ـ پورظهیری، تقی، «مقدمات برنا مه‌ریزی درسی و آموزشی» چاپ اول ۱۳۷۰

ـ پولادی، محمدعلی «بررسی عوامل مهم افت تحصیلی، در دبیرستان پسرانه اهواز» پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز، خرداد ماه ۱۳۷۵

ـ توکلی، مهین «بررسی رابطه برخی درون داده‌های توام آموزش ابتدایی با موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان این دوره» مجله رشد آموزش ابتدایی، شماره ۳، آذرماه ۱۳۷۶

ـ دباغی دوست، علیرضا، «بررسی آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان و تاثیر آن در آموزش» پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران ۱۳۸۰

ـ دلاور، علی، «روش‌های آماری در روان شناسی، علوم تربیتی تهران» انتشارات دانشگاه پیام نور ۱۳۷۰

ـ سلطانی، شهناز، روزنامه ایران شماره ۳۸۲۱، ۱۳۸۶، صفحه زنگ اول

ـ سیف، علی اکبر، روانشناس، چاپ اول، ۱۳۷۰

ـ شاهروانی، احمد و جمعی از پژوهشگران، «علل افت تحصیلی در شهرستان خرم‌آباد» پایان‌نامه کارشناسی ارشد ۱۳۸۴

ـ شریفی، حسن پاشا، «افت تحصیلی و تربیت معلم» رشد معلم، شماره ۳ مهرماه ۷۰-۶۹

ـ شریفی، حسن پاشا، «آموزش ابتدایی و افت تحصیلی» رشد معلم، شماره۱ مهرماه ۷۰-۶۹

ـ علی پور، عظیم، «بررسی ارتباط ویژگی‌های خانوادگی بعد خانواده با افت تحصیلی دانش‌آموزان پسردر دوره متوسطه شهر اردبیل»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تابستان ۱۳۷۴

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

ـ گزارشات یونسکو، «ضایعات تحصیلی در کشورهای جهان بین سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰»، فصلنامه تعلیم‌وتربیت، شماره ۷ و ۸ پاییز و زمستان ۱۳۶۵

ـ گلشن مومنی، رسول، جامعه‌شناسی، آ. پ، تهران نشر شیفته، ۱۳۷۵

ـ مهداد، حسین، «بررسی عوامل افت تحیلی در دوره متوسطه عمومی دبیرستان‌های پسرانه شهرستان خرم‌آباد لرستان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی تهران ۱۳۷۰

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]